

BEKİR FAHRİ [İDİZ]'İN "JÖNLER" ROMANINDA ORYANTALİZM İZLERİ

Selami ALAN*

Geliş Tarihi: Eylül, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarı elde etmesinin neticesinde oluşan geçici özgürlük havasının etkisiyle oldukça fazla edebî eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri olan "Jönler", yazarı Bekir Fahri'nin Jön Türkler hareketine mensup olması dolayısıyla o yılları anlatan bir eserdir. Uzun zaman bir köşede kalmış olan bu eserin bir diğer yönü ise oryantalizmin dönem insanı üzerindeki etkisini yansıtmadır. Zira Batılıların, Doğuya hâkim olabilmek için oluşturmak istedikleri algı şeklinde tanımlanabilecek olan oryantalizm, yıllarca etkili olmuş ve hâlâ olmaktadır. Eserler üzerinde bu açıdan yapılan/yapılacak incelemeler, toplumun aynası hükmündeki yazarların bilerek veya bilmeden oryantalizmden ne kadar etkilendiklerini ve eserlerine bunu ne kadar yansıttıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada da "Jönler" romanı bu bakış açısıyla ele alınmış ve eserde oryantalizm izleri aranmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bekir Fahri [İdiz], Türk romanı, Jönler romanı, Jön Türkler, II. Meşrutiyet, oryantalizm.

TRACES OF ORIENTALISM IN "JÖNLER", A NOVEL BY BEKİR FAHRİ [İDİZ]

Abstract

In the period of Meşrutiyet II., with the effect of free atmosphere created by the success of İttihat and Terakki community, many literary works were penned. One of the works, namely "Jönler" is a novel because the writer, Bekir Fahri, a member of Jön Türkler movement. Another aspect of the work to which only a little attention paid is that it reflects the effect of Orientalism on people. Orientalism can be defined as the sense that western world tried to create in order to dominate east and it has been effective over years. The analysis conducted with this regard on the literary works reveals to much extant the writers, who are the mirrors of society, were affected consciously or unconsciously and to much extant they reflected it on their works. In the present study, the novel "Jönler" has been focused on with this regard and the traces of Orientalism have been looked for.

Keywords: Bekir Fahri [İdiz], Turkish Novel, Jönler, Jön Türkler, Meşrutiyet II., Orientalism.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1908-1923¹ yılları arasındaki kargaşayla dolu son on beş yılını kapsayan II. Meşrutiyet Dönemi, büyük siyasi ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir

---

* Dr.; Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, alanselami@gmail.com.

süreçtir. İttihât ve Terakkî Cemiyetinin, II. Abdülhamit yönetimine karşı yürüttükleri muhalefette başarılı olmalarıyla başlayan bu dönem ile parlamenter ve anayasal düzene geçilmiş, hürriyet ve özgürlükler getirilmiş, çok partili bir yapı başlamış, kadın haklarından bahsedilir olmuş, eğitim-öğretimde yenilikler yapılmış, millî cemiyetler kurulmuş, ekonomi düzenlenerek millî iktisat, millî sanayi gündeme gelmiş, orduda yeni düzenlemeler olmuş, Türk Ocakları açılmış ve bankacılık geliştirilmiştir (Hayta-Ünal, 2012: 197). Bütün bu olumlu gelişmelere karşılık bu devir aynı zamanda; siyasi çalkantıların, askerî darbelerin, Balkan Savaşları'nın, I. Dünya Savaşı'nın ve nihayet Kurtuluş Mücadelesi'nin yaşandığı çoğunlukla acı dolu bir on beş yıl (Gürses, 2012: 1270) olmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük havası, edebî eserlerin sayısının artmasına vesile olmuştur. Siyasi baskıdan dolayı o güne kadar suskunluk devresi yaşayan aydınlar, bu yeni dönemde düşüncelerini yayma fırsatı bulmuşlar ve popüler bir tür olan romana yönelmişlerdir. Bunun neticesinde, 1908-1918 yılları arasında 85 roman, 27 polisiye, 111 kısa roman/uzun hikâye, 5 tamamlanmamış tefrika olmak üzere toplam 228 eser yayımlanmıştır (Gündüz, 1997: 15). Bunlara, sürecin içinde yer alan Millî Mücadele Dönemi'nde yayımlanan ve toplamın yarısına yakın sayıdaki romanları da eklemek mümkündür². Bu çalışmaların birçoğu edebî değer taşımayan, “piyasa romanı” cinsinden eserler (Kahraman, 2002: 53) olsa da, dönemin siyasi ve sosyal ortamından izler taşımaları yönüyle öneme sahiptirler. Bu dönemde yazılan romanlar genellikle, ya Meşrutiyet ideolojisinin sözcülüğünü üstlenip geçmişi yargılamışlar ya da Meşrutiyetle birlikte gelen batılılaşma eğilimlerini yönlendirmeye çalışmışlardır (Gündüz, 1997: 33).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, on dokuzuncu asrın ilk yarısından itibaren resmî olarak başlayan batılılaşma hareketi, aydınlardan başlayarak toplumda bir Batı hayranlığı meydana getirmiştir. Batılı kaynaklarla yetişmeye ve beslenmeye başlayan aydın kesimde ise -özellikle Meşrutiyet Dönemi'nde- seçimini tamamen Batı lehinde yapan ve içinde bulunduğu Doğu'ya has değerleri öne çıkarmanın aksine, bu değerleri kötülemeye başlayanlar olmuştur. Bu kişiler, eski yönetime duydukları nefretin de etkisiyle Batı medeniyetinin propagandacısı hâline gelmişlerdir.

¹ II. Meşrutiyet Dönemi'nin kapsadığı yıllar, edebiyat kaynaklarında 1908-1918, 1908-1922 ve 1908-1923 gibi farklı tarih aralıklarında verilmektedir. Yapılan inceleme neticesinde ise edebiyat çevrelerinde 1908-1923 yılları arasının daha fazla kabul gördüğü belirlenmiş ve araştırmada II. Meşrutiyet Dönemi olarak bu zaman aralığı esas alınmıştır.

² II. Meşrutiyet Dönemi'nde sadece roman sayısında değil gazete ve dergi gibi diğer yayınların da büyük bir artış olmuştur. “II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte gelen aşırı özgürlük ortamında önüne gelen gazete ve dergi çıkarmaya başlamış, basın hayatında tam bir anarşi ve kargaşa ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden itibaren 2 ay içinde 200'den fazla gazete ve dergiye yayın izni verilmiş, bir yıl içinde İstanbul'da 353 gazete ve dergi çıkmış, İstanbul dışında da birçok yerde gazete ve dergiler çıkmıştır” (Çetişli - vd., 2007: 59).

Meşrutiyet romanında genel olarak Batılı yaşam tarzı, Doğu'dakinden üstün kabul edilmiştir. Bazen ahlaki açıdan tenkit edilmesine karşın Batı; temizlik, gelişmişlik, refah ve modernlikle anılırken Doğu; tembellik, kadercilik ve pislik içinde verilmiştir (Gündüz, 1997: 215). II. Meşrutiyet Dönemi yazarlarının romanlarındaki bu genel tutum, “oryantalizm” çalışmalarına katkı veren Cromer ve Balfour gibi oryantalistlerin eserlerinde yazdıklarıyla benzerlik göstermektedir. Zira onlara göre, “Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkârdır), çocuksudur, ‘farklı’dır; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun, ‘normal’dir” (Said, 2012: 49). Doğu ve Batı hakkındaki bu yorum benzerliği, II. Meşrutiyet Dönemi yazarlarının “oryantalizm”den ne kadar etkilendikleri sorusunu akla getirmektedir. Bu soruya bir örnek üzerinden cevap bulabilmek amacıyla, dönemin yazarlarından Bekir Fahri [İdiz]’in “Jönler” romanı “oryantalizm” açısından ele alınmıştır.

Oryantalizm: Batı'nın Doğu Algısı

Terimsel anlamda “Din, dil, bilim, sanat, düşünce, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet” (Bulut, 2007: 428) olarak tanımlanan “oryantalizm”, Edward Said’in meşhur eserinden sonra farklı anlamlarıyla gündeme gelmiştir. Zira Said’e göre sanılanın aksine “oryantalizm, Doğu’yla -Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu’ya egemen olmakta, Doğu’yu yeniden yapılandırmakta, Doğu üzerinde yekte kurmakta kullanılan bir Batı biçimidir” (Said, 2012: 13). Yani oryantalizm, Batı’nın Doğu üzerinde ne pahasına ve ne yolla olursa olsun her türlü hâkimiyet kurmasını sağlamaya çalışan ve bu hâkimiyeti meşrulaştırmak için çabalayan bilimdir. Diğer bir ifadeyle oryantalistler, Batı’nın çıkarları doğrultusunda yeni bir Doğu imarı için uğraşan kişilerdir.

Çoğunlukla edebî metinlerden hareket ederek bu iddiayı ortaya atan Said’e göre Doğu-Batı ayrımı yapaydır ve bunun icadını Eski Yunan toplumuna kadar götürmek mümkündür. “İlk Çağ Yunan metinlerinde yer alan ve Yunanlıların kendi varlıklarını tehdit eden Perslere karşı kullandıkları Doğulu tabiri zamanla coğrafi anlamından çıkıp ayırıcı ve ötekileştirici bir manada kültürel bir nitelik kazanmış, üstelik sadece Perslileri değil bu coğrafyada yaşayan bütün unsurları ifade etmede kullanılmıştır. Hristiyanlığın Avrupa’da kabul görüp yerleşmesinden sonra bu ayrıma Müslümanlık da eklenmiş, mesele büyük ölçüde dinî boyut kazanmıştır” (Çoruk, 2007: 80). Böylece kendi topraklarını, medeniyetini, dinini korumak düşüncesiyle hareket eden Batılı, Doğuyu ve Doğuluyu kendisine tehdit olarak görmeye başlamıştır. Özellikle yaptığı savaşlar neticesinde toprak kaybeden Batı, bu topraklarını geri alabilmek için seferler düzenlemiş ve bazılarında da başarılı olmuştur.

Batı'nın, doğuya yönelmesinin tek sebebi toprak kazanmak veya kaybedilen toprakları geri almak değildir. Rönesans ve reform hareketleri neticesinde yeni bir yapılanmanın ortaya çıkması; coğrafi keşiflerin yapılması, bilim ve teknikte ilerleme sonucunda sanayi devriminin gerçekleşmesi ve tabii olarak hammadde ihtiyacının belirmesi; yapılan üretimler için pazar ihtiyacı gibi sebepler önce Fransa ve İngiltere sonrasında ise gelişimini tamamlayan bütün Avrupa devletlerini doğuya yöneltmiştir. Böylelikle Doğu üzerinde sömürge oluşturmaya başlayan Batılı devletler, kamuoyu nezdinde bu yaptıklarını meşrulaştırmak, haklı olduklarını kabul ettirmek için fikrî bir zemine ihtiyaç hissetmiş ve ilmî disiplin olarak oryantalizme sığınmışlardır. Böylece, 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Şurasının “Paris, Oxford, Avignon ve Salamanca” üniversitelerinde “Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice” kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmasıyla Hristiyan Batı'da resmî biçimde akademik bir çalışma alanı olarak kabul edilmeye başlanan (Said, 2012: 59) oryantalizm artık, Batılı devletlerin emperyalist emellerine hizmet eden bir araç hâline gelmiştir.

Oryantalistler kendilerine verilen bu görev doğrultusunda, özellikle metinlerden hareket ederek bir Doğu imajı, hatta bir Doğu gerçekliği inşa etmeye başlamışlardır. Bilim adamları, din âlimleri, sanatkârlar, ressamalar, şair ve yazarlar ortaya koydukları eserlerle Batı dünyasının bilinçaltına nüfuz edecek bir Doğu ve Doğulu imajı oluşturmuşlardır. Böylece Said'in bir kırılma noktası olarak yorumladığı Napolyon'un Mısır seferiyle (Said, 2012: 90) sömürge hareketleri meşru bir zemine oturmuştur. Çünkü Doğu onlara göre, “düşünce yeteneğinden yoksunluk, yönetimde despotluk, hurafeler, kadercilik, gerilik, dağınıklık, düzensizlik, ilkelik, sapkınlık, cinselliğe düşkünlük, çok eşlilik, esaret, vahşet gibi medeni dünyanın yani Batı'nın reddettiği, günah saydığı bütün olumsuzlukları bünyesinde barındırmaktadır” (Çoruk, 2007: 81). Kendi başına çözüm bulamayan ve olumsuzluklar karşısında çaresiz kalan Doğu'nun, bu durumdan kurtarılması gerekir. Bu ise ancak Batı'nın katkısıyla mümkündür. Bu sebepten ötürü, Batı'nın Doğu'ya yapacağı her türlü müdahale, işgal veya sömürü meşrudur inancını savunmuşlardır.

Edward Said'in bütün dünyada büyük yankılar uyandırmış olan bu çıkışı, onun fikrini benimseyenler ve buna karşı çıkanlar arasında büyük tartışmalar meydana getirmiş ve hâlâ da getirmektedir. Oryantalizmin işlevinin ve niyetinin ne olduğu üzerine yapılan bu tartışmaların ötesinde artık kabul gören bir gerçek vardır ki, teknolojik ve ekonomik yönlerden Batı'dan geri kaldığını kabullenen Doğunun, zamanla oryantalist söylemlere de inanarak kendisini ikinci/üçüncü sınıf insan olarak algılamaya başlamış olmasıdır³. Bu, Doğu açısından,

³ “Said, ‘Kültür ve Emperyalizm’ kitabında İngiltere'nin 1930lu yıllarda Hindistan gibi 300 milyon nüfuslu bir ülkeye, 60.000 asker ile çoğu işadami ve din görevlisi olan 90.000 sivilin desteğinde yalnızca 4000 devlet memuru

oryantalizmin en tehlikeli sonucudur. Zira Doğulunun kendisini Batılının gözüyle yorumlamaya başlaması, artık kendine yabancılaştığının, kendi kendinin ötekisi hâline geldiğinin göstergesidir⁴.

Aslında Batılı için oryantalizmin nihai amaçlarından olan bu durum, dönem dönem edebiyatımızda da etkisini hissettirmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayımlanmış romanlardan biri olan “Jönler” romanı üzerinde yaptığımız bu inceleme, Bekir Fahri'nin⁵ şahsında dönem yazarlarının oryantalizm etkisine ne kadar maruz kaldıklarını ve bu etkinin edebiyatımıza nasıl yansındığını göstermeyi amaçlamaktadır.

“Jönler” Romanında Oryantalizm İzleri

Bekir Fahri'nin “Jönler” romanı, II. Abdülhamit döneminde Mısır'daki⁶ Jön Türkleri anlatan bir eserdir. Mekteb-i Mülkiye'de okumuş ve Batı eserlerini iyi incelemiş olan Bekir Fahri, 1900 yılında atandığı İzmir'e bağlı Bayındır Kaymakamlığı görevi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyetine katılmıştır. Bu durumun açığa çıkmasıyla da önce Atina'ya, sonrasında Paris'e kaçmıştır. 1904 yılında ise Paris'ten Mısır'a geçmiş (Koç, 2011: 13) ve oradaki izlenimlerini bu roman vasıtasıyla yansıtmaya çalışmıştır.⁷

---

yerleştirdiğini belirterek İngilizlerin Hindistan'ı sömürmek ve varlığını orada sürdürmek için nasıl bir irade ve özgüven hatta küstahlık gösterdiğini anlatır. Bu kadar orantısız güç karşısında Hintlilerin direniş gösterip İngilizleri kovmamalarında yerel halkın kendi kendini oryantalize etmelerinin de etkili olduğu fikri akla gelmektedir. Kurulan onlarca dernek ve akademi ile yazılan binlerce kitap nihayet Şarkı da etkilemiş, Şark'ta ‘Biz adam olmayız.’ fikrini yaygınlaştırmış, Hintliler de bundan nasibini alarak üstün gördükleri İngiliz ırkı karşısında kendi özgüvenlerini kaybederek teslimiyet göstermişlerdir” (Gürses, 2012: 1273).

⁴ Hilmi Yavuz, bu vahim durumu şöyle açıklamaktadır: “(...) Demek ki, Batı bizi zihnen ‘Öteki’ olarak temellük ederken, biz daha da ileri gidiyor ve kendimizi ‘Öteki’ olarak temellük etmeye başlıyoruz! Batı bizi nasıl anlıyorsa, biz de kendimizi onların (Batılıların) bizi anladığı gibi, işte tastamam öyle anlamaya çalışıyoruz” (Yavuz, 1998b: 27). Ayrıca Hilmi Yavuz, milletimizde görülen kendini “Öteki” hissetme duygusunu Tanzimat Fermanıyla resmî olarak başladığımız Batılılaşma serüvenimize bağlamakta ve bu konudaki düşüncesini “İki yüz yıllık Avrupalılaşma serüveninin bizi getirip bıraktığı yer, Oryantalizmdir. Biz Batılılaşmadık, Oryantalistleştik, diye düşünüyorum. Oryantalizm yani kendimizi Avrupalının gözüyle görmek! Batılılaşmadan kalkıp Oryantalizme varmak! Ne hazin!..” cümleleriyle vermektedir (Yavuz, 1998a: 115).

⁵ II. Meşrutiyet Dönemi'nin kalabalık yazar kadrosu içinde bulunan Bekir Fahri [İdiz] hakkında ilk edebi değerlendirmeleri yapan Cevdet Kudret'tir. Cevdet Kudret, Jönler romanını incelerken “Bekir Fahri'nin kimliği üzerinde herhangi bir bilgimiz olmamakla birlikte, eser, okuyucuda, ‘yaşanmış birtakım olayların hikâyesi’ izlenimi bırakmaktadır.” (Cevdet Kudret, 1965: 345) demektedir. Cevdet Kudret'in yaptığı bu ilk değerlendirmeden sonra Bekir Fahri üzerine çeşitli araştırmalar yapılmış ve yazarın hayatı hakkında bilgi veren eserler oluşturulmuştur. Bunlar: “ÇANKAYA, Ali (1868). **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara; ARSLAN, Abdullah (1996). Bekir Fahri (İdiz): Hayatı-Edebî Kişiliği-Eserleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum; KOÇ, Murat (2011). **Natüralist Bir Yazar Bekir Fahri (İdiz) Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Eren Yayınları, İstanbul; BEYATLI, Yahya Kemal (1986). **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.” (Koç, 2011: 13).

⁶ Mısır, Jön Türk hareketinde önemli ama garip bir rol oynamıştır. Abdülhamit'in baskısından kurtulmak isteyen birçok Jön buraya kaçmıştır. Fakat “1892'de Hidiv olan Abbas Hilmi ilişkiyi biraz güçlendirmek amacıyla hükümdarlığının ilk yıllarında birkaç kez İstanbul'u ziyaret etmiş, ancak Abdülhamit, Hidiv'i soğutmayı kısa zamanda başardığından, genç Hidiv Jön Türkler'e karşı misafirperverlik göstermekle Mısır'ı terk etmelerini istemek arasında değişen dengersiz bir tavır takınmıştı” (Ramsaur, 1972: 43).

⁷ Bekir Fahri, natüralizm çok fazla etkisinde kalmıştır. Gerek edebiyata dair görüşlerini, gerek yaptığı şahıs ve eser tahlillerini bu akıma göre şekillendirmiştir. Ona göre edebiyat, cemiyeti ifade etmektir. Edebî bir eserin topluma ve

Gerçek olay ve kişilerden hareket eden Bekir Fahri'nin "Jönler" romanının başkahramanı Necip'tir. Necip, 1897'de tutuklanıp Trablusgarp'a sürülen, daha sonra oradan kaçarak Kahire'ye gelmiş Tıbbiyeli bir gençtir. Kahire'ye geldiğinde kendisi gibi çeşitli yollarla Türkiye'den kaçmış Türkler, Arnavutlar ve Ermenilerden oluşan bir çevreyle karşılaşır. Bekir Fahri, Necip'i merkez alarak bu topluluk üyelerinin Ağustos 1900-Mayıs 1901 tarihleri arasındaki yaşayışlarını anlatır. Jön Türkler arasındaki çekişmeler, düşünce ayrılıklarının yol açtığı çatışmalar, çekilen sıkıntılar romanın başlıca olaylarıdır. Bekir Fahri, özellikle gerçek hayattan aldığı kahramanlar olan Jönler'in hem işsizlik, parasızlık nedeniyle içine düştükleri sefil yaşamı hem de umutsuz ve bezgin psikolojilerini vermeyi amaçlar. Bu sebeple romanda sık sık "sefalet, sefilane ve mefturiyet" gibi kelimeleri tekrarlar.

Mısır'da Doğulu Bir Oryantalist

Bekir Fahri, roman boyunca başkahraman Necip'i Mısır'ın değişik bölgelerinde gezdirir. Bu yerleri ise temelde iki kısma ayırmak mümkündür: Mısırlıların yaşadığı bölgeler ve Avrupalıların yaşadığı semtler. Mısırlıların yaşadıkları yerler hep pislik, sefalet, kargaşa, düzensizlik, gürültü ve kanunsuzluk içindedir. Mesela, romanın başkahramanı Necip'in ve Jönler'in sık sık uğradıkları mekânlardan biri olan sütçü Hacı Nine'ye ait dükkân kir, karanlık ve sefalet içindedir:

"Bu sırada sütçü kadın ölü benzi, patlak gözü, harice mütemayil alt dudağıyla elinde tuttuğu süt kadehini sakın, sessiz Necip'in masası üzerine bıraktı. Yanı başındaki camı kırık dolaptan çektiği yuvarlak bir bira fıncalasını da beraber koydu. Dükkân تنها idi. Zeminin toprağından yüksek tavana doğru nemli bir koku kabarıyordu. Kapının yanına tutturulmuş kirli bir camekân içinde birtakım turşu şişeleri kapalı duruyordu. Hariçten zorla nüfuz eden gün, dükkânın ancak yarısını aydınlatıyordu. Duvarlar rutubetin etkisiyle kirli, iğrenç gözükmekte idi" (Bekir Fahri, 2010: 29).

Yazar, Necip'in gezdiği Mısırlılara ait bölgelerde camiler dışında hiçbir şeyin İslam memleketiyle bağdaşmadığını anlatır. Buralar İslamiyet'in etkisiyle temizlik ve düzen içerisinde olması gerekirken her şey pislik ve intizamsızlık içindedir:

"Necip ilerledikçe, kendini, meçhul bir âlemin içine atılmış gibi, kalbinde garibâne bir yalnızlık duyuyordu. Önünde, gittikçe haraplığa doğru açılan caddenin dar yolları arasında gözüne ilişen bir cami eseriyle kendini bir İslâm memleketinde bulmaktan başka fikrini destekleyecek bir şey göremiyordu. Her şey pislik, intizamsızlık içinde yüzüyordu" (Bekir Fahri, 2010: 96).

---

gerçeğe dayandığı takdirde faydalı olacağı inancındadır. O sebeple de Natüralizmin roman ve tiyatro gibi edebî eserlere hâkim olmasını ister, bunun için uğraşır (Koç, 2011: 14-16).

Yapılan bu olumsuz mekân tasvirlerinin satır aralarında Bekir Fahri'nin oryantalistlik etkisindeki bakış açısını bulmak mümkündür. Örneğin, oryantalistlere göre Doğu insanı, kadercilik anlayışı içinde, başına gelen her şeye rıza göstermeye alışmış ve bu anlayışla çalışmayı bırakmış, miskinlik içinde yaşamaktadır. Bekir Fahri de oryantalistlerin bu görüşünü romanına taşımış, hatta kadercilik anlayışındaki miskinliğin Mısır'da eşyalara dahi sirayet ettiğini belirtmiştir:

“(…) Şimdi sapsız olduğu sağdaki yolun ilerisinde önüne çıkan Gavri Camii'nin muzlim Arap yapısı önünde kubbeli, kemerli binalar arasında ayrı bir çatının altındaki çarşıya girmişti. Burası bir sıra küçük dükkânlar arasında ayrı bir saraçhaneye açılıyordu. Necip iligine kadar işleyen bir his ve hiddetle Mısırlıların güzellikten yoksun hayatlarını beceriksizce buluyordu. Burası âdetâ Özbekiye civarından ayrılmış, Kahire'nin çöle yakışır bir köşesi idi. Burası artık bir şehirden ziyade bir köy sayılabilirdi. Her şey kendine mahsus miskinlik, intizamsızlık içinde gözükiyordu. Çarşının karanlık, sakın müşterisi içinde birkaç ayak satıcısı, acayip bir cezvesiyle dükkânları dolaşan kahveciler gözükiyordu. Dükkânlar, karanlık çatı altında birtakım kirli metalarla dolu idi. Ekserisinin sahipleri kadere boyun eğen bir duruşla bekliyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 96).

Romanda Mısırlıların gece/eğlence hayatlarından bahsedilen bölümler de oryantalistlerin fikirlerini hatırlatır niteliktedir. Bekir Fahri'nin eserdeki bu tarz tasvirleri, Doğu'yu cinsel düşkünlük ve sapkınlıklar içerisinde tanıtmaya çalışan oryantalistlerin hedefleriyle uyumaktadır. Mısır'ın barlarla, meyhanelerle tika basa dolu sokakları, seyyahlar ve Mısırlı zenginler için her türlü şehvani arzularını yaşayabilecekleri ortamlar olarak gösterilir. Mesela, Ermeni olan Vartan'ın ağzından; “Burası oğlan kerhanesidir. Ulan bu Araplar kadar aşığı millet yok be kardaş.” (Bekir Fahri, 2010: 83) cümlesiyle başlayan kötölemelerle Mısırlılar sapkınlıkla itham edilir. Yine romanın ilerleyen sayfalarında, arkadaşından aldığı iki lirayla sıradan bir meyhanede sarhoş olan Necip'in buradan çıktıktan sonra gittiği çalgılı bir Arap kahvehanesindeki eğlence, “Binbir Gece Masalları'nın hayalleri”ne benzetilir (Bekir Fahri, 2010: 153). Benzer bir tablo da Necip'in beğenerek okuduğu “Fransızca bir cilt resimli Osmanlı Tarihi”nden bahsedilirken geçer. Burada kahramanın bu eseri okurken ara sıra karşılaştığı, “bir padişahın, hamamda, ellerinde meşrubat taşıyan çıplak kadınlar arasında yıkandığını tasvir eden bir levhayı” tuhaf bulduğu belirtilir. Bekir Fahri'nin, her ne kadar kahramanın böyle bir resmi “tuhaf” karşıladığını yazsa da kitabın “gayet bilgilice” ve “tarafsız” yazıldığını, kahramanın ise bu eseri “bağrına basacak kadar” sevdiğini vurgulaması (Bekir Fahri, 2010: 131-132), özellikle Batılı seyyahların kitaplarıyla oluşturmaya çalıştıkları şehvet düşkünlü hayalî Doğu imajını anımsatmaktadır.

Lamartine'nin, 1833'te Şark yolculuğuna çıkarken sahip olduğu "Araplar ilkel halktır." (Said, 2012: 189) önyargısı, Bekir Fahri'ye sirayet etmiş gibidir. Çünkü roman boyunca birçok kez Arapları düzensizlik ve ilkelik içinde yaşamaya alışmış şekilde tasvir eder. Yine romanın birçok yerinde Arapların "aşağı" bir millet olduklarını söylemekten de çekinmez ve ahlaksızlık boyutlarına kadar varan iğrençliklerin tasvirlerini yapar (Bekir Fahri, 2010: 83). Bunlara, sokak satıcılarının yerlere koydukları tablalardan ayaküstü atıştıran ve ellerini orada bulunan kum ile temizleyen Arapların tasvir edildiği bölüm örnek olarak verilebilir:

"(...) Hemen, tâ caddeye uzanan taş merdivenin basamağında açılan dar, pis, arızalı bir sokağa köşe veren bar kılıklı sütçü dükkânının önündeki masaya çökerek bir süt istedi. Ortalık oldukça serindi. Cadde erkenden kalabalık gözüküyordu. Aşağıda Bab el-Hadid'e doğru iki taraflı çığ renkli binalar önlerinden dayandıkları direkleriyle birbirine yaklaşmış, caddenin faal görünüşüyle beraber çirkin, kasvetli gözüküyordu. Necip, önünde gariplikle açılan caddeyi şimdiye kadar tanıdığı yerlerin hiçbirine benzetmeyişten vicdanında bir boşluk, bir yabancılik duyuyordu. Loş, bir sıra dükkânların önlerinde iki tarafa uzayan dört köşe direkler tâ binalara yakın renkli, rensiz ilanlarla kaplanmıştı. Tramvaylar, arabalar, deve ve merkepler birbirini takip ediyordu. Caddenin görünüşünde ilkin bir gariplik vardı. Beyaz sarıklarıyla mai giysili yerlilerin basit kıyafetleri çeşitli halk arasında birden göze çarpıyordu. Necip granit taşı alaşımını andıran şu Mısır halkına bir türlü göz alıştıramıyor, onu daima nazarında kaçınıcı (?) buluyordu. Şimdi karşıda Kafe Luvr'un yanında açılan sokağın başında bir Arap börekçi tablasını yere yaymış, gelip geçen birtakım Araplar hemen çömeliyor, bunu müteakip ellerini tepsinin yanında ağzı açık duran bir zenbil içindeki kum ile ovalayarak çekiliyordu." (Bekir Fahri, 2010: 89-90).

Arapların ilkelliği sadece tablacı önündeki hareketleriyle verilmez. Başkahraman Necip'in Mısır içindeki gezilerinin anlatıldığı bölümlerde sürekli bu tarz tasvirler yer alır. Bunlardan birisi, Batılıların yaşadığı zenginlik, sefahat ve düzen içerisindeki caddeleri gezen Necip'in birkaç sokak ötede karşılaştığı Arapların durumudur. Bekir Fahri, okuyucunun üzerinde istediği etkiyi bırakmak için Mısır'da Avrupalıların yaşadıkları caddelerle Arapların yaşadığı sokakları peş peşe tasvir eder. Buradaki amaç bir anlamda, okuyucunun gözünde yaşadıkları zengin mekânlar ve rahat yaşam tarzlarıyla Avrupalıları yüceltmek veya tam tersi yaşadıkları "iğrenç" mekânlar ve "rezil" yaşam tarzlarıyla Arapları "alçaltmaktır":

"Necip ile Hüsnü'nün doğruldukları cadde iki taraf akasyalıkları, zengin kibar mağaza ve binalarıyla açılıyordu. Ortada arabalarla, otomobiller köşedeki cevherci önünden kıvrılarak daimi bir cereyanla temiz, kibar bir halkı taşıyordu. Bir aralık Necip'in yanındaki Hüsnü muhitin teessürüne mağlup olarak:

- Ne kadar zenginlik, sefahat, dedi.

Hakikat, iki genç bu ihtişamlı kalabalık arasında kaybolmuş kadar küçülmüşlerdi. Önlerinde akıp giden bu gösterişli hayat onları ürkütecek kadar taşkın idi. Şimdi iki taraflı kuyumcularla Avrupa işi emtia mağazaları önünde işleyen halk arasına karışmış, aşağıya doğru yürüyorlardı. İleride arabalar kargir Mısır Bank akârisi ile karşıdaki beyaz İngiliz telgrafhanesi önünden sola kıvrılıyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 67).

“Aşağıda gemilerin üzerinde Arap kayıkçılar dindarca bir boyuneğme ile Nil’den çektikleri su ile abdest alıyor, yemek pişiriyor, kimi yukarıdan kendini seyredenlere karşı çömelmiş, aldırılmaz bir açılış, hayvani bir his ile abdest bozuyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 71).

Bekir Fahri’nin ilkelik içinde gördüğü ve kötülediği millet sadece Araplar değildir. O, Anadolu insanını da küçümsemektedir. Aslında romanın ilerleyen bölümlerinde, tarz olarak Avrupalılara biraz daha yakın olmaları sebebiyle Ermenilerden beğeniyle bahsetmesine rağmen, romanın başkahramanı Necip’in hemşehrisi Vartan’la ilgili bir olayı anlatırken Anadolu olması yönüyle onu kötüler. Bekir Fahri, romanda Vartan’ın gayriahlaki konuşmalarına yer verdikten sonra, romanın başlarında “vatanını seven ve onun selametini düşünen” (Bekir Fahri, 2010: 26) “Jön Türk”ler olarak tanıttığı Necip ve Hüsnü’yü bu edepsizce zevzekliklere güldürür ve “Ne olacak, Anadolu değil mi? Böyle ayı olurdu.” (Bekir Fahri, 2010: 78) cümleleriyle Necip’in düşünce dünyasında bütün Anadolu halkına hakaret eder.

Kıstas olarak Batılıları -özellikle İngilizleri- esas alan Bekir Fahri, Batılılara göre aslında Türklerin de ilkel kaldığı ama Arapların çok daha beter durumda oldukları görüşündedir. Romanda Arapların düğün konvoyuna rastgelen Necip’in bu konvoy hakkındaki yorumu, kendi milletini de beğenmediğinin, artık Batı karşısında aşağılık psikolojisine girdiğinin ve tam bir oryantalist bakış açısına sahip olduğunun işaretidir:

“Birtakım sarıklı, mai giysili Arap zurnacılar, millî bir havayı üfleyerek geçiyordu. Arkada ritimli bir yürüyüşle geçen yüksek devenin üzerine binmiş bir Arap, elindeki değnekleri iki tarafa yükletilen geniş kudümlere çarparak acı bir ses çıkarıyor, devenin adımlarıyla uyumlu sallanıyordu. Bunların arkasındaki bir fesli, Arap muzika takımından sonra, camlarına kadar şallarla örtülmüş bir araba, yanında yürüyen iki sarıklı Arap ile hayali bir gelini taşıyordu. Daha arkadaki arabaların açık pencerelerinden birtakım çirkin, düzgünlü Arap kadınları, kız çocuklar Mısırlı çehreleriyle geçiyor, siyah örtülü kadınlardan bazılarının yüzünde sarı burguları gözükiyordu.

(...) Necip yanındaki Hüsnü’ye,

- Ne kadar masûmâne, ilkel hâller, dedi. Bu Araplar bizden beterdir.” (Bekir Fahri, 2010: 60).

Bekir Fahri, romanda kendisini umutsuzluğa ve Osmanlılar hakkında olumsuz yorumlara götüren nedenleri de anlatır. Ona göre, Osmanlıların Batı karşısında güçsüz duruma düşmelerinin sebebi içinde buldukları uyuşukluk ve yönetimin uyguladığı haksızlıklar karşısındaki sessizlikleridir⁸:

“(…) Doğrusu, oluşumunda bu kadar yararlık, hayata haklılık gösteren Osmanlılığın bugünkü uyuşukluğu izah olunabilecek gibi değildi. Gerçi Osmanlılar fena bir millet sayılamazdı. Onlar hiçbir zaman şu Mısır’ın kansız Araplar’ı gibi değildiler; lakin evveleri kendi mevcudiyet ve iktidarına güvenerek o derece metanet ve süratle yürüyen millet, nasıl olup da, bugün medeniyet karşısında bu derece kararsız, lakayt duruyordu? İslamiyet’in adil, meşrutiyet esasları üzerine kurulduğunu bildiği hâlde, böyle zulüm ve azat edilmeye mahkûm yaşamak zilletini duymuyor muydu? Niçin içeride birbirini boğazlayan halk, yıkılan bir binadan kaçır gibi bölük bölük dışarı kaçacağı yerde, şöyle elbirliğiyle ortadaki zulmü kaldırıp hürriyet ve adaleti tesis etmiyordu?” (Bekir Fahri, 2010: 132-133).

Osmanlıların içinde buldukları bu uyuşukluk ve kabullenmenin vahametine vurgu yapan Bekir Fahri, bu tutumun devam etmesi durumunda Osmanlıların da Mısır gibi olacağını düşünmektedir. Zira Avrupalının Mısır’daki güçlü ve zengin yaşamı karşısında ezilen ve bu durumu da kabullenen Araplar, her ne kadar kendi memleketlerinde yaşadıklarını ve özgür olduklarını zannetseler de Avrupalının kölesi hükmündedirler. Bekir Fahri’nin Osmanlıları Araplara benzettiği yön de bu kabullenme noktasıdır. Avrupalıların nüfuzunda yaşamayı kabullenen Mısırlılar gibi Osmanlıların da uyuşukluk içinde ve II. Abdülhamit’in baskısı altında yaşamayı kabullendiklerini söyler:

“Şimdi iki gencin kalbi caddenin yüksek binaları, yanlarında akıp giden araba ve otomobilleriyle somutlaşan servet ve ihtişam karşısında aynı sefillik darbeleri ile vuruyordu. Kendileri bu hayata karşı hiç idi. Hatta yolun sevinçli yüzü altında kalpleri eziliyor, suskun yürüyorlardı. Yalnız garibâne bir his ile elele vermişlerdi. Canım bu Mısır güya İslâm memleketiydi. İşte bütün bu yapılar Avrupalılar’ın gayretiyle işliyor, onların elinde bulunuyordu. Şu muhteşem arabalarla geçen fesli kibarlar onların esiri idi. İslâmlar burada belki her yerden ziyade Avrupalılar’ın hakareti altında yaşıyorlardı.

⁸ Şerif Mardin’e göre, adil bir yönetim ve “adil hükümdar ideali modernleşme akımına katılan İslam topluluklarının Batılılaşmanın ilk evresinde gösterdikleri karakteristik bir tepkidir” (Mardin, 2008: 87).

Necip, Mısır'da hissinden ziyade yaşayışıyla, bir dereceye kadar, buranın hissiyatına nüfuz etmeye başlamıştı. Ecnebi nüfuzunun Mısır'da ne kadar ileride olduğunu biliyordu. Yerliler daima mahkûm yaşamaya alışmışlardı. Zaten onun nazarında Mısırlılar âdeta kansız, cansız bir millet idi. Yumuşak tabiatleriyle her nüfuzun önünde baş eğiyorlardı. Mamafih kendi milleti de hâlâ istibdada bağlı idi. Bunun için Mısırlılar karşısında kendini pek temize çıkaramıyordu. İhtimal bu gidişle bir gün Osmanlılık da Mısırlılar'ın hâlini bulacak, Avrupa istilasına düşecekti.” (Bekir Fahri, 2010: 68).

II. Abdülhamit yönetimine karşı olan Bekir Fahri'nin bu tespiti, özgürlükler ve demokratik söylem adına haklı gibi görünmektedir. Fakat II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimini kötüleyen ve Osmanlıda özgürlük olmadığını vurgulayan Bekir Fahri'nin, romanın ilerleyen kısımlarında Mısır'daki Avrupa hâkimiyetini haklı göstermeye yönelik ifadeleri tam bir çelişki içinde olduğunun göstergesidir.

Bekir Fahri, romanın başkahramanı Necip'i Mısır'ın yerli halkının yaşadığı yerlerde gezdirmiş, buraların sefaletini uzun uzun tasvir ettikten sonra “Avrupalıların tahakküme hakkı varmış.” şeklinde bir hükme varmıştır. Bu hüküm, Edward Said'in, 1735 yılında Abbe Le Mascrier tarafından yazılan “Mısır'ın Tasviri”⁹ adlı çalışmanın esas amaçlarını değerlendirirken yaptığı “Mısır'ın kaderi ilhak edilmek –tercihen Avrupa'ya eklenmekti.” (Said, 2012: 94) tespitinin yansıması gibidir. Öyle ki Necip, İngilizlerin bulunduğu semte geçmeyi, karanlıktan kurtulmak gibi görmektedir:

“Necip geniş, güneşli meydanın rahat havasını bulunca sevinmişti. Deminden beri dar sokakların ortasında kabaran pis kokulu havayı teneffüsten göğsü daralmıştı. Kendi kendine,

- Oh, ne pislik, dedi. Avrupalılar'ın tahakküme hakkı varmış.

⁹ Napolyon'un Mısır'ı işgalini meşru göstermek için yapılan çalışmalardan birisi, Abbe Le Mascrier'nin 1735 yılında yazdığı ve 1809-1828 yılları arasında Mısır hakkında tespit edilen her şeyin kaydedildiği yirmi üç dev ciltlik “Mısır Tasviri”dir. Said, “Mısır Tasviri”nde oryantlizmin gerçekleşmiş tasarılarını şöyle açıklar: “Bir bölgeyi şimdiki barbarlığından kurtarıp eski klasik debdebese kavuşturmak; Şark'ı (kendi iyiliği için) modern Batı usulüyle eğitmek; Şark'ı siyasal egemenlik altına alma sürecinde edinilen görkemli bilgel tasarıyı büyütebilmek için askeri gücü tabi kılmak ya da rolünü daraltmak; Şark'ı değişmez kalıplarla dillendirmek, bellekteki yerini, imparatorluğun stratejisi açısından taşıdığı önemi, Avrupa'nın bir eklentisi sıfatıyla taşıdığı ‘doğal’ rolü tümüyle kabul ederek Şark'a biçim, kimlik, tanım vermek; bu tasarıda yerli halk yalnızca -hayrı onlara dokunmayan- metinlerin bahanesi olarak dikkate alınıp böyle muamele görürken, sömürge işgali süresince derlenen tüm bilgileri ‘modern bilgiye katkı’ başlığıyla yüceltmek; Şark tarihini, zamanını, coğrafyasını, neredeyse keyfince yöneten bir Avrupalı olduğunu hissetmek; yeni ihtisas alanları ihdas etmek; yeni disiplinler j-kurmak; görüş alanındaki (ve dışındaki) her şeyi bölümlemek, açmak, şematikleştirmek, dizelgeleştirmek, dizinlemek, kaydetmek; her gözlemlenebilir ayrıntıdan bir genelleme, her genellemeden de Şark doğasına, mizacına, zihniyetine, töresine ya da tipine ilişkin değişmez bir yasa türetmek; en önemlisi de, yaşanan gerçekliği metinlerin ham maddesine dönüştürmek, sırf Şark'taki hiçbir şey sahip olunan güce direnmez gibi görüldüğü için gerçekliği elinde tutmak (ya da tuttuğunu düşünmek): Bunlar, Şarkiyatçılığın Mısır'ın Tasviri'nde tümüyle gerçekleşmiş tasarılarıdır; Mısır'ın Tasviri'nin kendisini olanaklı kılan, pekiştiren de Napolyon'un, Batı'nın bilgi ve güç araçlarını kullanarak Mısır'ı tümüyle Şarkiyatçılığın girdabında boğması olmuştur.” (Said, 2012: 95-96).

Necip istekle karşıda bir tabur İngiliz askerinin gözüktüğü kalabalık Muhammet Ali [Caddesi'nin] ağzına yürüdü. O, kendisini bir an hatırlamak istemediği karanlık bir âlemden kurtarır gibiydi.” (Bekir Fahri, 2010: 97).

Bekir Fahri, Arapların hepsini “rütbe ve nişan budalası” (Bekir Fahri, 2010: 62) olmaları yönüyle de kötüler. Hatta bu kötulemeyi romanda, “İzmir’e sürülmüş; oradan kaçmış bir serseri. Buraya geldiğinden beri karışmadığı iş kalmadı.” (Bekir Fahri, 2010: 65) cümleleriyle tanıttığı Avadis’in ağzıyla yapar. Avadis, romanda kötü tanıtılan tek Avrupalıdır. O da, yaptığı işlerin karışık olması yönüyledir. Yoksa göre, daima tertemiz gezen Avadis, yaşam standardı olarak Necip’ten ve tabii ki Araplardan çok üstündür.

Doğu Topraklarındaki Batı

Osmanlıları ve Arapları eleştiren ve kötileyen Bekir Fahri, belki de Batı’nın Doğu’yu işgalini meşru gösterebilmek için, Avadis de dâhil olmak üzere, romanda tanıtılan bütün Avrupalıları -Osmanlıların ve Arapların aksine- becerikli, nereye gitseler işlerini yapabilen, zenginlik ve neşe içerisinde hem kazanmayı hem eğlenmeyi bilen insanlar olarak tanıtır:

“(…) Yanıbaşındaki kapalı dükkanda gündüzleri, yeni gelmiş bir Fransız karikatürcüsü işliyordu. Ressam iyi resimler yapıyordu. Hatta onun resmini bile pek tuhaf yapmıştı. Herif buraya hava değişimi için geldiği hâlde hem eğleniyor, hem para kazanıyordu. Bu Avrupalılar, hakikaten işbilir adamlardı. Nereye gitseler bir şey yapabilirlerdi. Necip Vartan’ın bu sözleri karşısında kendini aciz bulur gibi olduğu hâlde, somurtkan çehresi yavaş yavaş tatlı bir neşe ile açıldığından aldırılmıyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 75).

Bekir Fahri, Mısır’da Avrupalıların yaşadıkları bu zengin muhitleri Osmanlılar ve Mısırlılar için bir hayal âlemi gibi anlatır. Romanda onların, içinde buldukları yoksulluk yüzünden bu mekânlarda yaşamak bir tarafa bu caddelere dahi çok sık uğrayamadıklarını belirtir:

“Şimdi üç kişi konuşa konuşa iki kapalı dükkândan sonra Esplandid barın ışıklı kalabalığı önünden geçiyorlardı. Vartan buraları karış karış bildiği hâlde Necip ile Hüsnü’nün nadiren dolaştıkları yerlerdi. Onların buldukları yoksulluk hâli göz kamaştırıcı bu yerlere girmeye mani oluyordu. Canına yandığım, onlar insan değil miydiler?” (Bekir Fahri, 2010: 80).

Bekir Fahri’nin bu anlatımında dikkat çeken bir husus da, Osmanlı olan Necip ve Hüsnü’nün sefahat dolu bu yerleri nadiren gezmelerine karşılık, Ermeni olan Vartan’ın karış karış bilmesidir. Avrupalılara olduğu gibi, Ermenilere yönelik bu olumlu tutumu roman boyunca da görmek mümkündür.

Romanda Mısır'a giden Ermenilerin, Osmanlılara nazaran çok daha iyi bir yaşam sürdürdükleri anlatılmaktadır. Ermenilerin her türlü işi yapabilmelerine karşın Mısır'a kaçmış Osmanlıların, genelde mektep eğitimi almış efendiler olmaları sebebiyle herhangi bir iş tutturamadıkları ve sefil bir hayat içinde oldukları Ermeni Vartan'ın gözüyle verilir. Hatta Mısır'da meyhane işleten Vartan'ın romanın başkahramanı Necip hakkındaki düşünceleri acıma hisleriyle doludur:

“Vartan Necip’i munis bir nazarla süzdüğü hâlde, onu pejmürde kıyafetiyle derin bir zavallılık içinde buluyordu. Canım, onun gibi Ermeniler bu yerlerde her işe gelebiliyorlardı. Lakin böyle mekteplerde okumuş efendiler sürünmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Elbette Necip iyi bir çocuktur. Zaten babası da namuslu bir Türk idi.” (Bekir Fahri, 2010: 74).

Her işten anlamaları ve böylece sefil yaşamaktan kurtulmaları yönüyle yazar tarafından takdir gören Ermenilerin öne çıkarılan bir yönleri de “hürriyet ve istiklal” fikrinde sabit olmalarıdır. Bekir Fahri, yerli Arapları yönetimin politikasına göre hareket eden dönekler (Bekir Fahri, 2010: 112) olarak suçlarken Ermenilerin cemiyet içinde, bir arada hareket etmelerini överek anlatılmaktadır. Özellikle, Ermenilerin nereye giderlerse gitsinler, el ele vererek birbirlerini korumaları ve bu sayede hürriyet düşüncelerinden asla vazgeçmemeleri yazarı çok etkilemektedir:

“Kahvenin içerisi gürültülü, şen idi. Etrafta bulunan Ermeniler dik dik konuşup gülüşüyorlardı. Aa! İşte cemiyet böyle olurdu. Herifler birbirine el ele vererek böyle nereye gitseler şen, şatır yaşıyorlardı. Zaten hepsi işadami idi. Hele bugünlerde Mısır'a ne kadar Ermeni düşmüştü. Elân gelmekte idi. İstanbul'un kuyumcu çarşısı şurada Muski'ye naklolunmuştu. Eczacılar, hekimler, her sınıf Ermeniler birer iş bulmuş, kendi memleketleri gibi çalışıyordu. Herifler [...] hürriyet ve istiklal fikrinden dönmüyorlardı. Hele dışarıya çıktıkça bu fikirler onlarda daha ziyade kuvvet buluyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 113)

Bekir Fahri'nin Ermenilere bu kadar değer vermesinin temel sebebinin, onları yaşam ve düşünce tarzlarıyla Batılılara benzetmesi olduğunu söyleyebiliriz. Zira romanda yaşlı bir ressam olarak tanıtılan Apik Efendi, Rusyalı bir Ermeni'dir ve Bekir Fahri'nin daha önce tanıttığı Avrupalı ressam gibi hem işini bilen hem de sanatçı olan birisidir. Bu hususlarıyla Apik Efendi, Doğululara nispetle üstün bir kişilik olarak gösterilir. Ayrıca, Bekir Fahri'nin, Apik Efendi'nin bir ressam gözüyle Mısır'a bakışını tasvir ettiği bölüm tam anlamıyla oryantalizm izleri taşır. Apik Efendi'nin tasvirini yaptığı Mısır, Edward Said'in “Şark neredeyse tümünden Avrupa'ya özgü bir buluştu; antik çağdan beri, gönül maceralarının egzotik varlıkların, akıldan çıkmayan

anılarla görünümünün, olağanüstü deneyimlerin mekânı olagelmisti.” (Said, 2012: 11) tanımına uygun bir Doğu toprağıdır:

“Apik Efendi esasen Rusyalı Ermeniler’den, ressam idi. Necip’le Hüsnü’nün tanıdıkları bir ressamın delaletiyle görüşmüşlerdi. (...) Mısır’da resim için pek güzel süjeler vardı. Akşamüzeri ehraamların tatlı morluklar içinde görünüşü, Nil’in rahat hâli, fellah kadınların başlarındaki toprak testiler, konak arabalarının önünde çıplak ayaklarıyla koşan kefiyeli, cepkenli haberciler, Kahire’nin harap sokak ağızlarıyla, yıkık cami manzaraları hep Apik Efendi’nin arayıp bulamadığı şiiirlerden idi. Hele renkleri, Mısır’a mahsus pek şiddetli idi. Bazı sıcak günlerde eşyada beyazlığa mâil bir açıklık belli idi. Geceleri gök inanılmayacak kadar berraklıkla yıldızlı idi. Apik Efendi sarışın sakalıyla şiiire mâildi. Canım, şu Mısır süjelerinin kıvamını bulmak ne zor idi. Bu kış, Şâri’ el-Menâh’ın arkasındaki resim sergisini dolaşmış, zevkine uygun pek az resim bulmuştu. Herkes aynı süjeleri inanılmayacak kadar farklı işliyordu. Gençler Apik Efendi’nin ekseriya Fransızca karıştırarak serin bir kanla verdiği tafsilatı dinliyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 116).

Avrupalıların zevk ve eğlence içindeki bu yaşamlarının Necip ve arkadaşlarının üzerinde bıraktığı tesir, Osmanlılar ve Arapların içinde bulunduğu sefaletin aksine Avrupalılar ve onların taklitçisi olan Ermeniler gibi milletlerin refah içindeki hayatları defalarca anlatılır. Böylece, Arapların aksine, düzen ve refah içerisindeki Avrupalılar, roman kahramanlarının kendi hayatlarını sorgulamalarına sebep olur:

“(…) Şimdi barın önünde açılan yolu geçerek karşıki mermer kaldırıma geçmişlerdi. Burada bir eczane, bir tütüncü dükkânından sonra büyük Kontinental Otel’in önündeki geniş çıkıntısı altında yürüyorlardı.

Vartan burada keyfini bozan bir his ile yukarıda oturan birkaç kadın ve erkeğı göstererek:

- Canına yandığım dünyanın zevkini hep bu seyyahlar sürüyor, diyordu. Senenin dört mevsimini başka başka yerlerde geçirirler. Para var, karı var, tiyatro var, eğlence var. Hiç başka düşündükleri yok. Bilmem ki, be kardaş, biz de ne vakit zengin olacağız?” (Bekir Fahri, 2010: 78).

Aslında, Mısır’ın yerli halkı ile Batılıların, yine Arapların yaşadığı bölgeler ile Avrupalıların yaşadığı kesimlerin karşılaştırılarak anlatılması ve bu karşılaştırmalarda hep Batı tarzı yaşamın öne çıkarılması tarzındaki bu anlatım biçimi, roman sonlarına doğru kahramanlarda daha alenî bir biçimde ortaya çıkacak olan “Mısır’daki Batı tahakkümünü haklı çıkarabilme” düşüncesine zemin hazırlamak içindir diyebiliriz.

Romannın başında II. Abdülhamit'in istibdadına karşı çıkan, hürriyet sevdalısı ve vatansever bir "Jön Türk" olarak tanıtılan ve sırf bu yüzden Mısır'da sürgün hayatı yaşadığı belirtilen Necip, romanın sonlarında İngilizlerin Mısır'ı işgalini savunan birisi hâline gelir. İngilizlerin Mısır'da bulunmalarını, bir nimet olarak görmektedir. Aslında İngilizlerin, Mısır'a hürriyet, kanun ve nizam getirmek için burada bulduklarını düşünmektedir. Necip'e göre, eğer onlar gidecek olursa Mısır, eski karanlık günlerine dönecektir:

"(...) Necip pencereden gözünü ayırarak düşünceli düşünceli söze devam ile:

- Bak birader, dedi. Biz Türkler bu İngilizler'in Mısır'da bulunmalarını çekemiyoruz. Lakin insaf edeceğim geliyor. Mısır'ın şu bizce görülen hâline nazaran İngilizler'in burada bulunuşları rahmet kaynağı değil midir? Maazallah, burada eskisi gibi yalnız hıdivlerin hükmü geçseydi, istedikleri gibi asıp kesseydiler, Avni bizim hâlimiz ne olurdu? Görüyorsun ya! Biz memleketimizden kaçan Türkler, İslâm memleketi hürriyettir diye Mısır'a iltica ediyoruz. Zannederim ki İngilizler bugün Mısır'dan çıksalar, burası yine mazinin karanlık istibdadına düşer. Görüyorsun ya, herifler, şu hâlde bile keyfi muamelelerde, âdetâ kanunu çiğnercesine tecavüzlerde bulunmaktan çekinmiyorlar. İngilizler sanki burada istibdadın önünü almaya vekildirler.

Avni, Necip'in bu derece milliyetçi düşünceleri arasında İngilizler'in Mısır'da mevcudiyetlerini âdetâ meşru görmesine şaşmakla beraber, Necip'in hakikat hâli tasvir ettiğine kani oluyordu." (Bekir Fahri, 2010: 181).

Bekir Fahri, Mısır'da biraz adalet varsa bunun İngilizler sayesinde olduğunu düşünür. Mesela, Necip'in önünden bir "hıdiv" geçerken istifini bozmadan durabilmesinin sebebi olarak, Mısır'da İngilizlerin hüküm sürmesini gösterir. Eğer Necip İstanbul'da olsaydı ve önünden bir hükümet adamı geçseydi böyle rahat ve umursamaz bir tavır sergileyemezdi, düşüncesindedir. Necip'e göre, Mısır'daki hürriyetin tek sebebi İngilizlerin orada olmasıdır, yoksa iş Araplara kalacak olursa hürriyetten eser kalmayacağı gibi adaletsizlik, iltimas, rüşvet ve keyfi uygulamalar ülkenin her yanını saracaktır:

"Necip gözleri iki taraftan geçen arabalarla önünden geçenlere çevrili idi. Yolda gelip geçenlerin çoğu şapkalı daha az yerlilerdi. Bir aralık Şepert Oteli civarından kopan, elleri bayraklı, temiz birtakım Arap süvarisinin ortasında, kırmızı fes ve kaygısız çehreli genç Hıdiv, güzergâhında dikilen birtakım kimselere selam vererek açık arabasıyla Necip'in önünden geçti. O, istifini bozmuyordu. Bak, hürriyet âleminde herkes eşit idi. Sanki Mısır'da onun yüzünden yaşamıyordu ya? İhtimal memlekette İngilizler olmasa, Mısır İstanbul'un aynı olurdu. Zaten Mısırlılar'ın ne

derecelere kadar hürriyetlerini sevdikleri hâllerinden anlaşılıyordu.” (Bekir Fahri, 2010: 142).

Bekir Fahri, Mısır’daki yerel hükümetin keyfi uygulamalarına örnek olarak Necip’in arkadaşı Avni’nin bir iftira sebebiyle sorgusuz-sualsiz uzun bir zaman gözaltına alınması olayını kurgular. Arkadaşını kurtarmak için girişimlerde bulunan Necip, Arap yetkililerden gerekli adaleti görmeyince, Avadis’in yönlendirmesiyle, “ilk ve son çare gördükleri” (Bekir Fahri, 2010: 179) İngiliz Lorduna durumu anlatan ve yardım isteyen bir telgraf çeker. Telgraf, “en kısa sürede” etkisini gösterir ve aynı gün Kahire’ye sevk edilen Avni ertesi gün salıverilir. Necip, bu durumu, Mısır yönetiminin başında olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın oğlunun ve hıdivlerin şerrinden kurtulma çaresi olarak görür:

“Mehmed Ali’nin heykeli önünden geçerken kendi kendine,

- Mehmed Ali, evladının şerrinden kurtulmak için İngiliz Lord’una müracaat ediyoruz.” (Bekir Fahri, 2010: 176).

Bekir Fahri, romanın sonlarına doğru Mısır’daki çifte yönetimi karşılaştırır. Bir tarafta Mısır’ın “sözde sahibi” olan hükümet, diğer tarafta Mısır’ın “gerçek sahibi” olan İngilizler vardır. Bekir Fahri, yerel hükümetin geçersizliğini vurgulamak için, kapı önünde aslında ciddiyetle ve ayakta nöbet tutması gereken kalpaklı Türk askerini oturur vaziyette tasvir eder. Askerde görülen bu lakayt durumu ise bütün binaya yayar. İngiliz Lordu’yla görüşmeye giderken bu binanın önünden geçen başkahraman Necip, bu binayı “köhne, hükümsüz, karanlık ve uğursuz” bulur:

“Necip, yolu takip ederken, gözü sağda esmer, uzun duvar üzerinde geniş bahçeye açılan kemerli büyük bir kapı önünde oturan kalpaklı bir Türk askerine ilişti. Necip burasının Mısır Fevkalade Komiserlik Dairesi olduğunu biliyordu. Türk askerinin hâli kendine pek tanıdık gelmekle beraber kendi gibi olanların hâlleriyle hiçbir münasebeti olmayan bu yeri, köhne, hükümsüz bir hükümetin nüfuzsuz bir heyet-i idaresi gibi karanlık, uğursuz buldu. Garsonun işaret ettiği kubbenin dirsek verdiği Şâri’ Şeyh Yusuf başına geldiği zaman, sağda karşıda sarı yeşil, basit ve temiz bir binanın üzerinde İngiliz bayrağının asılmakta olduğunu gördü.

(...)

Necip, binanın teferruatını seyre daldı; bir müddet binanın üzerinde bir ince direk üzerinde duran bayrağa baktı. Belirsiz üzüntüler onu sarmıştı. Bir İslâm emirinin hakaret ettiği hürriyet ve adaleti bir ecnebi devletin hüküm ve nüfuzu altında aradığına şaştı.” (Bekir Fahri, 2010: 183-184).

Bekir Fahri, roman boyunca işlediği Batı hayranlığı düşüncesini romanın sonunda “Avrupa’ya gidebilme arzusu” olarak tamamen açığa vurur. Romanın başkahramanı Necip, Avrupa’ya gitmeyi başaran arkadaşını çok şanslı biri olarak yorumlar. Aslında kendisi de bu hayalle yaşamaktadır, fakat içinde bulunduğu sefalet ortamında bunu dile dahi getirememektedir:

“Efdal kendisinden bahtiyar idi. Mısır’ın kendilerine merhametsiz gözükken şu sert, güç hayatından kurtuluyordu. Hususiyle Avrupa’ya gidiyordu. Zaten o, kendisi, Trablus zindanından kurtulduğu günden beri kapağı Avrupa’ya atmayı kurduğu hâlde, şimdi bu kendisince olmayacak bir arzu yerine geçmişti. Necip bu arzusunu kimseye söylemeye cesaret edemiyordu. Şu sefilâne hâlinde bu, gülünç sayılabilirdi.” (Bekir Fahri, 2010: 144).

Necip, romanın sonunda diğer Jön arkadaşları gibi artık nefret ettiği Mısır’dan kaçır. Arkadaşı Avni’den aldığı borç parayla, Bulgaristan da olsa Avrupa’ya doğru yola çıkmayı başarır. Bekir Fahri’nin romanını bu şekilde sonlandırması bile onun Avrupa’ya ne kadar hayran olduğunun ve oryantalist düşüncelerin ne kadar etkisinde kaldığının bir göstergesidir.

Sonuç

II. Meşrutiyet’in meydana getirdiği özgürlük havası içinde kaleme alınan romanlardan biri olan “Jönler”, 1900-1901 yıllarını anlatan önemli bir eserdir. Özellikle Bekir Fahri’nin bizzat yaşadıklarından izler taşıması, bu eserin değerini arttırmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, Bekir Fahri’nin düşünce yapısı ve çevresine hangi gözle baktığıdır. Zira insan olayları ve çevresini nasıl görmek isterse etrafına o gözle bakmaktadır. “Jön Türk” hareketine dâhil olmasının yanı sıra tam bir Batı -özellikle İngiliz- hayranı olan Bekir Fahri de o zamanın dünyasını kendi perspektifinden görmüş ve yorumlamıştır. Mesela, II. Abdülhamit’in baskısından dolayı İstanbul’dan kaçarak, Atina ve Paris’ten sonra sığınmış olduğu Mısır’ı, tam bir oryantalist gibi gözlemlemiş ve eserinde işlemiştir.

Medeniyetin Batı’da olduğunu kabul eden Bekir Fahri, bunu ispatlayabilmek için eserinin birçok yerinde Batıyı ve Batılıyı övmüş; Mısır’ı, Arapları, hatta Anadolu’yu ve Türkleri de kötülemiştir. Çevresine tıpkı bir oryantalistin gözüyle bakmış ve Doğuluları, despot yönetim altında düşünme yeteneğinden yoksun; hurafelere inanışın ve kadercilik anlayışının tesiriyle modern dünyadan (Batı’dan) geri kalmış; düzensiz, pis ve dağınık ortamlarda yaşayan; sapkınlıklar içindeki insanlar olarak tanıtmıştır. Eserde yer alan bu ifadeler, kendisine “Jön Türk” demesine karşın Necip’in ve onun şahsında Bekir Fahri’nin, bir kimlik karmaşası içinde olduğunu, kendisini ve toplumunu beğenmediğini düşündürmektedir. Zira ona göre, Osmanlının bu durumdan kurtuluşunun tek yolu Batılılaşmaktır. Hatta Batı’nın hâkimiyetini kabul etmektir.

Eserinin başında Osmanlı hükümetinin değişmesini, memleketin II. Abdülhamit'in baskısından kurtulmasını ve özgürlüklerin artırılmasını savunurken eserin sonlarında bu düşüncesiyle çelişen şekilde, Osmanlı için kurtuluşun, Mısır örneği üzerinden Batı -özellikle İngiliz-hâkimiyetinde olduğunu iddia etmekte ve bunun meşruiyetini ispatlamaya çalışmaktadır.

Bekir Fahri'nin "Jönler" eserinde sergilediği bu tutum, "Bilmek hâkim olmaktır." (Arli, 2009: 22) felsefesiyle hareket ederek Doğu'yu derinlemesine inceleyen "Oryantalizm" faaliyetinin, günümüzden yüz yıl önce bile ne kadar etkili olduğunun delilidir.

Kaynaklar

- ARLI, Â. (2009). *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
- BEKİR FAHRİ (2010). *Jönler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BULUT, Y. (2007). "Oryantalizm", *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- CEVDET KUDRET (1965). "Bekir Fahri", *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İ. - vd. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇORUK, A. Ş. (2007). Oryantalizm'in Sergüzeşt'i. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXXVI, 70-100.
- GÜNDÜZ, O. (1997). *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema I*. İstanbul: MEB Yayınları.
- GÜRSES, M. (2012). Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında Oto-Oryantalist ve Oksidentalist Söylemler. *Turkish Studies*. 7/1, 1269-1303.
- HAYTA, N., UĞUR, Ü. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KAHRAMAN, Â. (2002). İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1908-1922) Türk Romanı. *Hece - Türk Romanı Özel Sayısı*. 65/66/67, 53-57.
- KOÇ, M. (2011). *Natüralist Bir Yazar Bekir Fahri (İdiz) Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- MARDİN, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- RAMSAUR, E. E. (1972). *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*. İstanbul: Sander Yayınları.
- SAID, E. (2012). *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- YAVUZ, H. (1998a). Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme. *Doğu Batı*. 2, 113-115.
- YAVUZ, H. (1998b). *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Boyut Kitapları.